

OPERA ÎN CONTEXTUL SĂU.

ASPECTE EPISTEMOLOGICE ȘI DE TEORIA CULTURII PRECUM ȘI DE CRITICA  
PUTERII ÎN OPERA LUI BORGES.

- REZUMAT -

În coloanele cotidianului britanic *The Guardian*, lui Matthew Beaumont i-a apărut următorul articol: *Baudrillard And the End of Postmodernism: What Next?* [*Baudrillard și sfârșitul postmodernismului: ce urmează?*]. În 2006 îi apare lui Alan Kirby eseul *The Death of Postmodernism And Beyond* [*Moartea postmodernismului și dincolo*] pe portalul *philosophynow.org*. În aceeași ordine de idei, cartea lui Raoul Eshelman *Performatism, or the End of Postmodernism* [*Performatism sau sfârșitul postmodernismului*] din 2008 semnaleză și ea schimbarea de paradigmă. Citând titlurile de mai sus, fac aluzie la faptul că, în ciuda nesiguranțelor privind periodizarea utilizată de istoria literară, pot fi surprinse acele voci care semnaleză sfârșitul epocii postmoderne. La fel poate fi încadrată mai mult sau mai puțin perioada în care filozofii și reprezentanții de seamă ai profesiei literare sunt tot mai preocupați de această problemă. 2006-2007-2008 – oare de ce marchează acești ani (pe lângă agonia postmodernului) și calea prin care operele autorului argentinian considerat a fi și unul dintre eminențele cenușii ale postmodernului literar decad simțitor din centrul de interes al cercetărilor de specialitate? De ce se suprapun cele două evenimente, de ce colapsul paradigmei postmoderne îngroapă sub ruine și operele borgesiene? S-ar fi epuizat într-adevăr posibilitățile operei? Doar din perspectiva exegezei postmoderne ar avea mize? Teza mea pornește de la aceste premise.

În cursul cercetării mele argumentez că răspunsurile la întrebările puse mai sus merită rediscutate dintr-o perspectivă mult mai generală și mai nepătrunsă: cum este relația postmodernului cu metafizica și cum se raportează opera borgesiană la această perspectivă. Chiar dacă postmodernul, la prima vedere, prezintă trăsături puternic opuse metafizicii, la o privire mai atentă se vede că încrederea în actele de (auto)conștiință, în moralitatea bazată pe conștiință, în puterea ce neutralizează opresiunea puterii reflectivității și a auto reflexivității îi este neclintită. Postmodernul literar nu este zguduit în credința sa că trebuie să povestim în continuare istorii, schimbă mai degrabă scara narativității, respectiv a perspectivelor, acestea realizându-se la scară tot mai mică, în timp ce aplică tot mai multe perspective,

metaperspective în prezentarea unei singure istorii. Fetișul textual și narativ al postmodernului, credința lui în faptul că lumea poate fi concepută ca o țesătură de texte aflate în stare dialogicală, că schimbările conștiente de perspectivă și de scară sau (auto)ironia, (auto)reflexivitatea în sine ar neutraliza agresivitatea limbajului și a narării, redirecționează această paradigmă în sfera metafizicii. Borges luptă pe un total alt plan cu metafizica: în opera sa experiențialul, trauma, istoria trăită corporal și evocată de la nivelul subiectului sunt cele care devin centrale; deci, un șir de fenomene ce provoacă ruptură în fluxul conștiinței, în caracterul său cursiv. Corpusul operelor complete borgesiene ne arată, într-adevăr, cum se eliberează lumea din plasa regresivă a textualității, oferind totodată un rol intelectualizator care nu se mai mulțumește să povestească istorii în numele subiecților subordonați – etnicitate, femeie, animal –, ci „face auzită” în mod direct tăcerea, bâlbâiala, incapacitatea lingvistică a acestor subiecți subordonați sau delirează vocea lor în propria lui limbă. Aici Borges înaintează în realitate rebusuri metafizice, doar că eu afirm în teza mea că miza enigmelor metafizice nu este în opera borgesiană de cele mai multe ori altceva decât apariția vocilor opresaților și subordonaților ca *asasin* în mediul lor.

Cele schițate mai sus devin valabile prin angajamentul față de metodele de mai jos: 1) reflectez continuu asupra *contextelor istorice și socio-culturale* în cadrul cărora se prezintă anumite dileme borgesiene, respectiv asupra acelor *granițe epistemologice și ideologice* la care reacționează opera borgesiană; 2) cercetez problemele puse prin referire la *întregul context al operei*, arătând că anumite poziții ale puterii critice pot fi identificate în opera lui Borges, dar nu încerc să le identific dintr-un anumit text (dotat cu titlu, an, indicații privind specia), ci o consider un fel de eveniment al interfeței care se poate realiza numai în contextul mai larg al operei; 3) la anumite răstimpuri mă reconectez la *situațiile voluntare și involuntare, prereflexive ale construcției eului și proiectării de sine*; 4) în sfârșit, în strânsă relație cu cea de dinainte, reflectez continuu asupra *modelului borgesian al revelării sensului*, al paradoxului dintre modalitățile experiențiale sau erotico-prereflexive, respectiv conștient-cognitive ale cunoașterii.

Lucrarea mea nu se bazează pe un singur aparat critic omogen. Ceea ce trebuie să precizez, totuși, sunt curente și școlile filozofice și de teorie literară care au un rol determinant în orientarea mea. Datorz mult școlii poststructuraliste (antiumaniste) întemeiate de Gilles Deleuze, Michel Foucault, mai târziu legate de Giorgio Agamben sau Zygmunt Bauman, Judith Butler, care a întemeiat critica puterii bio-politice, chiar dacă tocmai poststructuralismul a fost acela care a eclipsat această fenomenologie, începând cu anii '60; fenomenologia reprezentată de Maurice Merleau-Ponty sau Emmanuel Lévinas, iar mai

târziu, prin întoarcerea în vârtejul gândirii vest-europene, László Tengelyi, Jean-Luc Marion sau Bernhard Waldenfels. Pentru mine, această școală este cel puțin la fel de importantă ca orientarea poststructuralistă și cred că, inserându-le în aparatul lucrării, acestea nu se anulează reciproc. Tot cu aceeași încredere mă bazez pe operele lui Derrida, care este considerat, de fapt, un deconstrucționist, dar doresc să menționez că solidarizez cu acele texte ale lui Derrida care prezintă o ieșire de sub influența învățăturilor deconstrucționiste, o transcendere a acestora. Consider critica post-colonială ca fiind definitivă din punctul de vedere al lucrării (în primul rând lucrările lui Gayatri Chakravorty Spivak), respectiv orientările feministe legate de cea dintâi (de exemplu, lucrările Juliei Kristeva). Evident, nu pot să-i numesc pe toți, numai și pentru că operele multora dintre ei nu pot fi încadrate sub egida unei singure școli, într-un anumit curent (după cum și lucrările autorilor amintiți trec granițele unor curente în care i-am încadrat în mod arbitrar). În același timp, trebuie să amintesc neapărat lucrările lui Hans Ulrich Gumbrecht, respectiv ale lui Wolfgang Iser, care nu apar explicit în argumentările din lucrare.

Lucrarea este structurată în șase capitole. În cadrul primului capitol mă ocup de „modelele arhaice” ce pot fi recunoscute în istoria receptării borgesiene maghiare în acele prefete și postfete care însoțesc edițiile borgesiene maghiare. Conține tipul de logică a selecției și ce fel de ideologii apar în pregătirea materialelor selectate și cum influențează toate acestea imaginea noastră despre Borges, respectiv viziunea despre opera borgesiană în spațiul lingvistic maghiar și, nu în ultimul rând, ce segment al operei este considerat a fi meritoriu a fi cercetat și care nu. Următoarele două capitole pot fi lecturate ca fiind câte un apel. În ambele cazuri vorbesc, pe marginea câte unei opere borgesiene anume, despre probleme a căror sferă de validitate transcende aceste opere. În același timp, am găsit de cuviință să fac observații asupra unui text concret, acest demers făcând posibil ca problemele puse să se reveleze în „profunzimea” și în senzitivitatea ei ramificată, multidirecțională. Astfel, ele pot servi ca modele sau direcții viitoarelor cercetări (chiar alor mele). Al doilea capitol se transcrie pe marginea istoriei detectiviste *Moartea și busola*, concentrându-se asupra măsurii în care se pot gestiona traducerile borgesiene maghiare ca punct de referință fiabil. Argumentez că situația traducătorilor nu este una ușoară, deoarece traducerile borgesiene necesită o cunoaștere a contextului total a întregii opere, o cartografiere a mizelor filozofice, de teorie literară și (meta)naratologică, respectiv „întrevederea” acelor rețele de referință cu care anumite texte se cramponează de alte opere literare. Cred că la o analiză a traducerilor maghiare în relație cu traduceri în alte limbi (de exemplu: în română sau în engleză), nu am nici un motiv de reproș, dar în cazul în care le compar cu originalul spaniol se

arată că mare parte a acestor traduceri au un trecut de 4-5 decenii, iar în acest timp s-au ivit cunoștințe de teorie literară, (meta)naratologie sau filozofice și în spațiul fostelor dictaturi din Europa de Est și Centrală care ar face posibilă traducerea operei borgesiene mai apropiată *de sens*.

Cel de al treilea capitol al lucrării se ocupă în mod explicit de problema proiectării de sine borgesiene, chiar dacă doar cu straturile reflexive ale acestui fenomen, oferind o perspectivă a jocului *intenționat* al mimicry-ului. Pentru a ilustra această problemă am ales un text în legătură cu care foarte rar apare suspiciunea că s-ar putea manifesta prin intermediul sinelui proiectat. Este vorba de prelegerea *Orbirea*, care se bazează intenționat pe orizontul de așteptare, pe prejudecata cititorului și conform căreia lectorul socotește că conținutul conștiinței autorului s-ar manifesta în mod direct, în fața lui. *Orbirea*, bazându-se pe această prejudecată, construiește un sine atât de interesant – care umbrește în mod conștient anumite presupuziții referitoare la existența umană – ca să genereze dorință față de ele.

De fapt, extinderea acestei probleme este cel de al patrulea capitol care mută centrul de interes asupra faptului că această proiectare conștientă de sine sau creare a eului transcende aproape toate straturile operei borgesiene. Capitolul este preocupat și de modalitatea în care se manifestă realitatea trăită, în ce situații se poate manifesta un sens care este altceva decât pur conținut al conștiinței, în schimb, mai degrabă are un caracter experiențial în sensul în care caracterizează László Tengelyi această categorie: „[experiența] se referă la ceva ce este imprezvizibil și ajunge în conștiință ca noutate surprinzătoare. Prin caracterul lor, noutățile surprinzătoare și neașteptate sunt validate parcă în ciuda acestor așteptări, parcă prin deșurarea acestor așteptări. Tocmai de aceea nici nu pot fi prin conștiință. Ele semnalează mai degrabă un punct de ruptură în conștiință”<sup>1</sup>.

Succesul acestui experiment depinde în primul rând de efectuarea acelei reducții conform căreia reconstruiesc în contextul operei experiențele construirii borgesiene de sine, apoi definesc opera ca amprentă a identității narative, ocolind cumva capcana prin care aș presupune un sine care ar precede narativizarea identității sau care ar servi ca spațiu referențial extern acestui proces. Capitolul parvine treptat la problema experienței, înglobând-o în problematica mai largă a modalității în care apar problemele eului, pe ce interfețe devin acestea evenimentțiale în cadrul operei.

În capitolele cinci și șase doresc să prezint care dintre sensurile operei borgesiene sunt puse în umbră de acele evaluări care sunt preocupate strict de „fantezia născută de conștiință”

---

<sup>1</sup> Tengelyi László, *Tapasztalat és kifejezés [Experiență și expresie]*, Budapesta, Atlantisz, 2007, p. 16.

sau de ridicarea metafizicii în spațiul literar. Examinând reprezentările borgesiene ale gauchoului, atrag atenția (în capitolul 6) asupra faptului că opera are mize politice, respectiv de critică a puterii mult mai directe decât am s-ar fi crezut până acum, ba chiar unele segmente pot fi recitate ca o istorie repovestită ritualic de la un nivel subiectual, povestire(-i) locală(-e) ale existenței coloniale. Frumusețea și dificultatea acestui experiment rezidă în faptul că nu se poate ocoli rolul asumat al culturii, iar în cadrul acesteia schimbarea dublă de rol a literaturii și filozofiei în problema opresiunii, adică faptul că cultura trebuie să intre în conflict nu cu ceva din afara ei, ci chiar cu sine și cu propriile ei condiții sau definiții. Această ciocnire are loc acolo unde dorește să își asume cazul subordonatului (această problemă este discutată în capitolul 5). De aici cercetarea reprezentărilor borgesiene ale gauchoului nu se poate rezuma la simpla analiză a textului, ci presupune în primul rând probleme de teorie a culturii, epistemologice, respectiv gnoseologice, încearcă să reveleze contextul acelei situații-istorie – mai ales (bio)politice, la care reacționează reprezentările borgesiene ale gauchoului alese de mine. Revelarea acestui context o fac pe marginea dihotomiei poetizare-depoetizare.

**Cuvinte-cheie:** *Jorge Luis Borges, postmodern, metafizică, reflecție, narație, text, autoironie, experiență, traumă, subiect, subiect subordonat, epistemologie, creare de sine, interfață, conștient-cognitiv, erotic-prereflexiv, istorie a receptării, evenimențialism, colonizare, biopolitică, teorie a culturii, poetizare–depoetizare*

## Cuprins

<b>Prefață</b> .....	7
<b>1. Direcții în istoria receptării maghiare a corpusului operelor complete borgesiene</b> ...	19
1.1. Autorii de prefețe și postfețe ca <i>proxeni</i> (rolul paratextului în istoria receptării)	19
1.2. Modele arhaice în istoria receptării maghiare a operei borgesiene.....	30
1.2.1. „fantezie născută de conștiință” – scriitorul ca inginer al societății .....	30
1.2.2. Georgie în bibliotecă, biblioteca în Georgie (toposul vieții fără viață) .....	38
1.2.3. Borges, pesimistul (falimentul cunoașterii?) .....	42
1.2.4. „Cu toate că nu poet vrea să devină, ci om de știință – poet vs. prozator .....	51
1.3. În favoarea (stranietății) <i>proxenului</i> .....	61
<b>2. „Eu sunt Gryphius-Ginzberg-Ginsburg” – cruxuri de traducere în nuvela detectivistă <i>Moartea și busola a lui Jorge Luis Borges</i></b> .....	63
2.1. Adaosuri filologice.....	63
2.2. „La cea pe care ați improvizat-o dumneavoastră, întâmplarea participă din plin”) – traducere fidelă textului vs. fidelă sensului.....	64
2.3. „drumul glonțului” – labirinturi filozofice în traducerea literară.....	66
2.4. „literalmente remarcabil” – context al teoriei speciilor literare .....	68
2.5. „Gryphius-Ginzberg-Ginsburg soy yo” – o aluzie flaubertiană.....	69
2.6. Le rouge et le noir – contextele corpusului operelor complete.....	71
2.7. Limba și umbra ei – dileme privind traducerea titlului.....	73
2.8. Raport asupra situației, concluzii .....	75
<b>3. Apariția și miza mimicry-ului în textele de „literatură faptică” ale lui Borges. Donațiile (Nem jobb a contribuțiile) paradoxale ale nimicirii pasionale – prelegerea <i>Orbirea într-o interpretare derridianiană a lui Paul de Man</i></b> .....	76
3.1. Observație la titlul <i>mincinos</i> .....	76
3.2. Travestirea istoricului, primii pași în mimicry .....	77
3.3. <i>Prosopon poiein</i> – chipul ce însângerează mimicry-ul .....	80
3.4. Acul și râul – două orbiri.....	82
3.5. Providența celor lipsiți de griji .....	86
<b>4. Ritmul corpului ce se eliberează de sine – criterii de analiză la relația dintre identitatea narativă și identitatea de sine în contextul corpului operelor complete borgesiene</b> .....	88

4.1. Modalitățile de exprimare ale conștiinței în relația identitate narativă – identitate de sine .....	88
4.2. Generarea de spații heterotrope în opera borgesiană – locurile „aride ale sintaxei” . 90	
4.2.1. „Intervențiile” lui Michel Foucault și Umberto Eco la aspectele borgesiene ale problemei.....	90
a.) Corp și <i>corpus</i> – spațiul heterotop al stranieții de sine la Borges	95
b.) Caracterul narcisist al istoriei și demascarea unei <i>fabule</i> a sale .....	98
c.) Realitate și imaginație – demascarea și „punerea în scenă” a dihotomiei real-fictiv .....	104
d.) Interacțiunea formă-structură materială – „reabilitarea” în sens deleuzian al dorinței în contextul auctorial.....	115
e.) Operele complete - curatori ai existenței trăite la nivel experiențial – o aluzie heideggeriană.....	122
<b>5. Problemele de teorie, respectiv dilemele de teorie a culturii și epistemologice ale depoetizării gauchoului</b>	<b>136</b>
5.1. Ipoteză .....	136
5.2. „Documentele” borgesiene ale experimentului de depoetizare și spectrele sale temporale .....	136
5.3. Etapele recontextualizării problemei .....	137
5.4. Poetizare și spațialitate. Problema conectării poetizării cu istoriile de opresiune ale realității .....	142
5.4.1. Aspectele privitoare la existență, subiectivitate și natură a poetizării în perioada iluminismului târziu și a pre-romantismului .....	143
5.4.2. Limitele modelării narative ale sensului– introducerea conceptului de <i>autopoetizare</i> în recontextualizarea fenomenelor culturii .....	147
5.4.3. Caracterul non-poetic al filozofiei latino-americane, trăsăturile și rădăcinile ei teologice, respectiv postcoloniale .....	157
5.4.4. Importanța disputei timp-spațiu în cadrul paradigmei metafizice – schița unei concepții tipic borgesiene asupra spațiului .....	164
5.5. Poetizare și <i>politeia</i> . Poetizarea ca germen al concepției organice privind statul și corpurile ce alcătuiesc statul. Crearea și dezvoltarea limitelor simțitoare ale acesteia și intensificarea discursurilor biopolitice în prima parte a secolului 20 .....	171
5.5.1. Politica estetică a lui Jacques Rancière .....	176
5.5.2. Concepția Deleuze–Guattari asupra corpului fără organe .....	184

5.6. Observații la recontextualizarea problemei .....	189
<b>6. Exercițiile borgesiene privind depoetizarea gauchoului .....</b>	<b>191</b>
6.1. Conturarea unui rol naratorial specific în povestirile borgesiene cu gauchou .....	191
(Turistul din timpul războiului, antropologul și a duhovnicul – roluri de observator în prima parte a secolului 20.) .....	200
(Turistul din timpul războiului – mașină și techné de la Kafka la Borges)..	201
(Antropologul – antropologii periculoase în zorii secolului 20) .....	213
(Prietenii antropologului – Hegel și Darwin) .....	221
(Nume și biopotere– angajați în prima parte a secolului 20) .....	223
(Gauchoul și dreptul – apariția rolului de agent în paradigma națională .....	226
(Conotația feminină aplicată – șantajarea femeii) .....	231
(Anti-antropologul și ispitirea cititorului) .....	234
(Două spovedanii – secretul spovedaniei acolo unde taina e necuvântătoare	235
6.2. Gauchoul și animalul– transferul mâniei și problema sacrificiului .....	238
6.3. <i>Mnemă és anamneză</i> în cultură – despre pretenția la mântuire a gauchoului .....	248
<b>Concluzii</b> .....	<b>262</b>
<b>Bibliografie</b>	<b>273</b>